

"כתוב זאת זכרון בספר ושים באוני יהושע"
(שמות יז, יד)

פרקי חיים לזכרו של סבי ר' גרשון יצחק לסמן ז"ל

הקהל בעיירה עוד לפני הילקחם למחנות העבודה ולמחנות ההשמדה. תמיד בלומדי את הגמ' ביבמות דף ס"ב ע"ב חשבתי על סבי ז"ל: "דתניא רבי יהושע אומר... היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו, שנאמר: 'בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים' (קהלת י"א). ר"ע אומר: למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו, היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו, שנאמר: 'בבקר זרע את זרעך' וגו'. אמרו: שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר"ע מגבת ועד אנטיפרס

סבי גרשון יצחק לסמן ז"ל נולד בג' בטבת תרפ"ד כבן זקונים השביעי במספר להוריו, אברהם יהושע ומרים הי"ד, בעיירה וולברום שבפולין. פער של עשרים שנה היה בין אחותו הגדולה ובינו. סבא היה מספר שכשהייתה אמו בהריון לפני לידתו הייתה מתביישת לצאת לרחוב, בגלל גילה המופלג יחסית. משפחתו מנתה ארבע אחיות ושלושה אחים. כל אחיותיו היו נשואות ובעלות ילדים לפני פרוץ השואה, וכן אחיו הגדול יחיאל ז"ל. ארבע אחיותיו וגיסתו וכל ילדיהם נרצחו ע"י הנאצים הצוררים ימ"ש, וכן הוריו. אביו הוצא להורג ע"י הנאצים באספה עם ראשי

של סבא בכל שנות חייו. מסופר על סבא שבמחנה הכפייה שבו שהה סבא (שם היו עובדים עבודות קשות, כמעט ללא מזון וללא תנאים בסיסיים, ואכן הרבה אנשים מתו בכל יום, אנשים שלא שרדו את קושי העבודה והתנאים הנוראיים) פשטה מגפת טיפוס, והרבה אנשים נדבקו ממנה ומתו. יום אחד מצא סבא את אביו של גיסו, שעיה קמינסקי ז"ל, שהיה מהמבוגרים הבודדים במחנה שהצליחו להינצל מתאי הגזים ולהישלח לעבודות כפייה, נפול על רצפת הרציף מעולף. אף אחד לא העז לגעת בו מחשש מפני הידבקות במגפה. סופם של אנשים כאלו היה בדרך כלל ידוע מראש – הגרמנים היו באים מדי יום עם מריצות ומעמיסים את כל החולים והמעולפים היישר אל המוות. סבא, שראה את שעיה קמינסקי מעולף על הרצפה, ניגש אליו מיד, הרימו והשכיבו על הדרגש ורץ להביא לו מים להחיות את נפשו. לאט לאט חזרה רוחו אליו, ובסופו של דבר קם לתחייה והצליח לשרוד את המחנה בחיים, ונתקיים בו מאמר חז"ל: "כל המציל נפש אחת מישראל כאילו הציל עולם שלם". מספרים על סבא, שכל פיסת לחם או מזון שהשיג במחנה היה נזהר לחלוק עם אחיו, שווה בשווה. ואכן אף אחיו גמל לו על כך בעצה שהצילה את חייו. יום אחד מצא סבא פרצה בגדר המחנה, וקבוצה של כמה יהודים החליטו לברוח דרכה, למרות שהאזור היה ממוקש. אחיו חיים, שראהו בורח, החל לצעוק לעברו בידיש ולהזהירו מפני הסכנה שבדבר: "גרשון גיי נישט" ("אל תלך"), ואכן סבי שמע בקולו וחזר. לאחר מכן התברר שכל הבורחים

וכולן מתו בפרק אחד... והיה העולם שמם עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם... והם הם העמידו תורה אותה שעה". ואכן זכה סבא לשרוד את השואה מאוד מוצל מאש, ובנה את ביתו עם סבתא זהבה שתחי' וזכה בחייו לכשישים צאצאים הי"ו משתי בנות שנולדו להם: אמי חנה מרים שתחי', ודודתי רחל אסתר שתחי'.

סבא גדל למשפחה חסידית מחסידי אלכסנדר בעיירה וולברום, שנמצאת צפונית מזרחית לקראקוב, וקיבל חינוך תורני חסידי עד פרוץ המלחמה והוא בן 16 בלבד. אך ה'גרסא דינקותא' שספג בבית ההורים ליוותה אותו במשך כל ימי חייו, וכמעט בכל שיחה עמו היו נשזרים פסוקים מהתנ"ך ודברי מוסר מהתלמוד.

איש חסד

בילדותי הלכתי פעם עם סבי וסבתי למפגש של ניצולי שואה ששרדו מהעיירה וולברום. שם נוכחתי לדעת על אמו של סבא, מרים לסמן הי"ד, ועל לבה הטוב. אמו הי"ד הייתה אשת חסד שדאגה לעניים ונוזקים בעיירה. היא הייתה מבשלת אוכל לכבוד שבת ונותנת לבנה הקטן, סבא גרשון, ללכת עד לקצה העיירה כדי לחלקו לנוזקים. חלק מן הנוזקים היו חסרי שיניים, ואמו דאגה להכין להם מזון מרוסק, לכל אחד לפי הצרכים שלו. אנשי העיירה זוכרים את סבי בתור ילד קטן הנושא עגלה ועמה מצרכי מזון לנוזקים עם רשימות על כל חבילה לאיזו כתובת היא מיועדת. ואכן החסד וטוב הלב היה מוטבע בלבו

"משמר" ולומדים כל הלילה ולפנות בוקר טובלים במקווה.

סבתא זושה לבית ווגנר הי"ו גדלה במשפחה לא דתייה וכמעט מתבוללת. היא נולדה בגורליץ בשנת 1926, ולאחר שמונה שנים עברה משפחה לעיר קראקוב. לאביה היה מפעל ליציקת ברזל והוא העסיק גם גויים. היא זכתה לחינוך טוב כל זמן שזה היה עוד אפשרי, ואף התחילה ללמוד בתיכון היהודי המקומי לפני שהנאצים סגרו את הספר היהודיים.

באופן טבעי, קשר שכזה היה צפוי להיתקל בהתנגדות עזה מצדן של שתי המשפחות המחותנות, אך דרכי ה'נסתרות, והשי"ת מגלגל בהשגחה פרטית גם דברים שאין להעלותם על הדעת.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה התגוררו בוולברום כ-4000 יהודים, אך במהרה נוספו אליה עוד אלפי יהודים מערי הסביבה סוסנוביץ, בלזק, קטוביץ ועוד, כי בוולברום התמקמה המפקדה הראשית של הגרמנים והם היו זקוקים לעובדי כפייה רבים לביצוע שירותים שונים כגון פינוי שלג, ניקיון, בינוי ועוד. בוולברום לא היה גטו, ובשנת 1942 כל היהודים שישבו בה גורשו. מקצת מיהודי וולברום, ובתוכם סבא גרשון ואחיו, הועברו למחנה העבודה המפורסם מרשימת שינדלר, פלאשוב, שם הועסקו האסירים בעבודות כפייה שונות לצורך המאמץ המלחמתי של הגרמנים. כעבור שנה עברו למחנה סקרזיסקו (skarzysko), דרך ירוסלמסקו, שם עבדו בבניית מבני עץ, והועסקו בתעשיית החימוש לסיפוק צורכי הצבא

נתפסו ע"י הגרמנים ונורו למוות, וסבא נשאר במחנה וניצל.

לימים, לאחר המלחמה, כשהיגרו לבריסק והקימו שם את ביתם, ייסדו בית ספר יהודי למשפחות משארית הפליטה ששרדו. בית הספר היהודי הקטן היה זקוק לכסף רב כדי להתקיים והנטל הכלכלי נפל על כתפי ההורים. הייתה משפחה יהודית שלא היה ביכולתה לשלוח את בתה לביה"ס בגלל חוסר אמצעים כלכליים, וסבא שילם בסתר בעבור אותה הבת. ואכן היא למדה בביה"ס היהודי וסיימה את לימודיה, וכיום היא ומשפחתה חיים בארץ, והיא זכתה להקים בית לתפארת ההולכים בדרך ה'.

סבא עזר לאנשים ש"פשטו רגל" בעסקיהם והוציא אותם מחובותיהם, ואף שימש כגזבר בקהילה וכגבאי, שדאג לענייני הצדקה של הקהילה למעלה מארבעים שנה.

ב'שבעה' על סבי שמעתי מפי בני משפחה אחת שסבי היה דואג לאמם האלמנה ולבניה היתומים, לכל מחסורם, וכל זה היה במתן בסתר.

ניצני אהבה

"הסיפור" שملווה את משפחתנו הוא ההיכרות של סבא עם סבתא. על פי דרך הטבע הסבירות שסבא גרשון וסבתא זושה ייפגשו, וקל וחומר שהם יינשאו, הייתה אפסית. סבא גדל כבן למשפחה חסידית (מחסידות אלכסנדר) מכובדת ואמידה. אביו היה לומד תורה בכל יום קודם לכתו לעסקיו. סבא למד ב"חידר" ובישיבה קטנה שבכל יום חמישי בלילה היו עורכים

דרך. הוא שלח לה אוכל שהצליח לגנוב מהגרמנים וכן בגדים. לימים טענה סבתא, שהייתה אישה נמוכת קומה ורזה, שלא העזרה של סבא, שנשלח אליה משמים, לא הייתה שורדת את המחנה בחיים.

מעשה במעדן קצפת

באחד האירועים המשפחתיים שסבא וסבתא השתתפו בו, חולקה כמנה אחרונה גלידה עם קצפת, וזו הזכירה לסבתא אירוע שהיה עם סבא בזמן המלחמה: סבא וסבתא נפגשו לראשונה במחנה פלאשוב ליד קראקוב, מחנה עבודה ידוע לשמצה, שהיה תחת פיקודו של הצורר גתה ימ"ש. בכל יום לאחר שחזרו למחנה מן העבודה המפרכת קיבלו חופש למשך כמחצית השעה כדי להתרענן ולהתכונן למסדר ('אפל'). סבא הצליח להגיע למחנה עם מעט כסף ובדרכים לא דרכים הצליח להסתיר את כספו בתחבולות שונות. סבא הצליח לקשור קשרים עם עובד זר מאיטליה ועם פולנים מקומיים. את הקשרים האלה הוא ניצל לרכישת מזון ולהעברת מכתבים לאהובת לבו, לסבתא. באחת ההזדמנויות האלה הצליח סבא לשים ידו על ביצה אחת ומעט קפה. עם הישמע האזעקה לציון תחילתה של ההפסקה, העביר סבא את המוצרים יקרי הערך והמציאות לידיה הנאמנות של סבתא כדי להרוות את נפשה. סבתא לקחה את הביצה והפרידה את החלמון מהחלבון. את החלבון היא הקציפה עם מזלג עד שהתקבל קצף לבן וסמיך, ואת החלמון היא ערכבה היטב עם הקפה הדל ועל תנור החימום שבאולם השינה היא

הגרמני שלחם בחזית המזרחית מול האויב הסובייטי.

בשנת 1943 הגיעה סבתא זושה, נערה בת 16, עם אמה חנה, לאותו מחנה עבודה. גדר מחוטי ברזל הפרידה בין מחנה העבודה של הנשים ובין מחנה העבודה של הגברים. לא ארכו הימים ואמה של סבתא לקתה במחלת הטיפוס. מחלה זו הייתה מגפה שהשתוללה באותה עת במחנה, והפילה חללים רבים.

סבא היה רואה מעבר לגדר כל יום את טיפולה המסור של סבתא באמה. היא הייתה מלווה אותה למקלחות ולשירותים וטיפלה בה טיפול מסור. סבי, שראה זאת במשך כמה ימים מבעד לגדר התיל המפרידה, החליט שהוא מעוניין להכיר את סבתא ולהתעניין בה ובשלומה. בתחילה הוא עשה זאת בתיווכה של אישה אחרת ששהתה במחנה. בתחילה סבתא התנגדה לקשר בטענה שאימה ציוותה עליה לפני פטירתה שלא ליצור קשר עם בחורים, והיא מקפידה על צוואתה.

אך סבא לא ויתר וניסה בכל דרך לנסות ליצור קשר. הוא שלח מכתבים, ובסופו של דבר נאותה סבתא להיפגש עם סבא כשהפגישה נערכת משני צידי הגדר של מחנה הגברים ומחנה הנשים, וכך התחילה להירקם ביניהם ידידות. סבא טען שהוא רק רוצה לדאוג לה ולשלומה, מאחר שאמה מתה והיא נשארה בודדה. ואכן, לסבתא היה רק אח אחד, שהיה גדול ממנה ב-12 שנה, והיא נולדה לאחר טיפולי פוריות מרובים בוינה. אחיה ואביה נשלחו לתאי הגזים והיא נשארה בודדה בעולם. סבא ניסה לדאוג לסבתא בכל

לרוץ לעבר הקרונות השונים ולחפש אחר ידידתו זושה (לימים סבתא). ליד כל קרון הוא צעק "זושה", עד ששמע את זושה עונה לו. מששמע את קולה, זרק את המכנסיים גדושות הדובדבנים לתוך הקרון כדי להחיות את נפשה של סבתא. לרוע מזלה, הקרון היה צפוף בכל כך הרבה יהודיות הגוועות מרעב שהתנפלו כולן על "החבילה", ולושה קטנת הקומה והחלשה לא נותר מאומה. היא צעקה לו שלא נשאר לה כלום וזרקה לו את המכנסיים בחזרה. סבא רץ שוב למטע ועשה את אותו מעשה, וכל זה בזמן שהרכבת חונה והגרמנים ישנים. בפעם השנייה שוב זרק לה סבא את מכנסיו, ושוב קרה אותו הדבר. רק בפעם השלישית שזרק הצליחה סבתא לזכות במנת דובדבנים מעטה שהחיתה את נפשה. לאחר מכן סבא קיבל את מכנסיו וחזר לקרון שלו, בעוד הגרמנים ישנים. לימים, כששאלנו אותו מדוע לא ברח משם, הסביר שזה היה באמצע יערות ללא שום יישוב קרוב ובתנאי מזג אוויר קשים, כך שלא האמין שיוכל לשרוד בתנאים אלו, וקיווה להגיע למקום שבו סיכויו לשרוד יהיו סבירים.

מאז נפרדו דרכיהם של סבא וסבתא, אך סבא לא ויתר וניסה בכל דרך לברר לאיזה מחנה נשלחו הנשים והיכן הוא ממוקם. סבא הגיע למחנה בוכנוולד (buchenwald), שם היו מקבלים פרוסת לחם ליום ומעט ריבה, ובסוף היום "מרק ירקות" (סבא מספר שזה היה מים שבושלו בהם מעט ירקות שטעמם כמעט לא הורגש). עובדי הכפייה שם היו

שמה קערה עם מעט מים שאותם הרתיחה, לתוך המים החמים יצקה את כל בליל הקפה-חלמון ואח"כ הוסיפה על התבשיל קישוט מקצפת חלבון הביצה, והספיקה להגיש זאת לסבא עוד לפני הצפירה האחרונה. סבא מספר שזה היה מעדן בלתי נשכח שלא טעם מעולם כמותו... מהיכן הכירה סבתא שתחי' מתכון זה? לא ברור, אך זאת לדעת, שמאז ומתמיד סבתא הייתה בשלנית מעולה, וזה עמד לימינה גם בעבודתה בשירות הנאצים.

הפרידה

הקרבה בין המחנות לא ארכה זמן רב. תוך כמה חודשים פינו הגרמנים את שני המחנות בעקבות התקרבות קו החזית עם הצבא האדום אל המחנה. עובדי הכפייה שהיו במחנה הועברו ברכבות משא אל תוככי הרייך השלישי. קרונות הגברים וקרונות הנשים, שיועדו למעשה להובלת בהמות והועמסו בנוסעים עד אפס מקום, הופרדו בלייפציג. את הגברים שלחו למחנה בוכנוולד.

לאחר נסיעה ארוכה ומתישה, נעצרה הרכבת בשעת לילה. סבי תהה לשם מה נעצרה הרכבת, והיכן נעצרה. כשהתבונן דרך החלון המסורג בתיל, הבחין שהרכבת נעצרה ליד מטע דובדבנים גדול ושהגרמנים שוכבים ונמים את שנתם. סבי בתושייתו קפץ מיד מהחלון הגבוה המסורג בתיל, ניגש אל המטע, פשט את מכנסיו וקשר את שוליהם כך שיוכלו לשמש מעין שק, והחל לקטוף דובדבנים מכל הבא ליד והכניס למכנסיו. לאחר שהמכנסיים היו מלאים בדובדבנים החל

וראתה כיצד היא שקועה בקריאת המכתב. "מה זה?" צעקה השומרת לעברה וחטפה מידה את המכתב בשלמות, "את עוד תשלמי על כך ביוקר!", הטיחה כנגדה.

סבתא ידעה שהגרמנייה לא יודעת לקרוא פולנית, והבינה שאם המכתב יגיע למשרדים גורלה עומד להיות רע ומר. אמצעי הענישה שעמדו לרשות הצוררים על חריגה מן הנהלים היו קשים ביותר. הכול ידעו כי מי שסופגת מכות דינה בסופו של דבר מוות, וגם מי שתגורש למחנה הנשים רוונסברוק (Ravensbruck) גורלה מר ביותר, ועל כן סבתא "שברה את הראש" כיצד תוכל להציל את חייה לאחר גילוי המכתב.

סבתא התיידדה במחנה עם יהודייה בשם אינגה. שתיהן היו מקפידות על רחצה בכל ערב למרות המים הקפואים, ושתיהן היו מנסות לשוות לעצמן מראה אנושי מסודר, ככל שהדבר היה ניתן בתנאים הכל כך קשים. הן היו מבלות שעות ארוכות במגרש המסדרים (Appelplatz) בכפור החורפי, והיו נצמדות אחת לשנייה כדי לשמור במעט על חום גופן. חברתה בחרה להיצמד אליה בגלל ניקיונה..

אינגה הייתה בתו של עו"ד מכובד, שבמשרדו הועסקה מזכירה גויה פולנייה. אותה המזכירה הפולנייה נאסרה ע"י הגרמנים בשל השתתפותה בפעילות מחתרית, והובאה אף היא אל אותו המחנה, שם הועסקה כפקידה במשרד המחנה. סבתא הייתה משוכנעת כי השומרת העבירה את המכתב לאותו משרד, מפני שהוא היה כתוב בפולנית והיו צריכים לתרגם אותו לגרמנית כדי להפליל את סבתא. ברוב ייאושה פנתה

מקבלים שתי סיגריות כל שבוע. סבא הבין שהסיגריות הם מצרך נדיר ויקר, והחליט לשומרן ולא לעשן אותן, וכך אסף שתי סיגריות בכל שבוע.

במחנה היה נהג משאית הולנדי, עובד כפייה, שהיה עובר עם משאיתו בין המחנות. אותו נהג היה 'מכור' לעישון. סבא שיחד אותו בסיגריות שברשותו והציע לו אותן במתנה תמורת מידע היכן סבתא שוהה, ואכן הנהג הצליח לאתר את מקומה. היא הייתה במחנה עבודה בלייפציג. כך הצליח סבא לחדש את הקשר עם סבתא. הוא כתב לה מכתבים ואף דאג בעבודה למזון, ואף הצליח להעביר אליה זוג מגפיים שתפרם סנדלר מבין תושבי סביבת מחנה העבודה. פעמים רבות הסתכן סבא סכנת מוות כשגנב מזון וסיגריות מהביתנים של הגרמנים, על מנת לשחד את הנהג ההולנדי שידאג לסבתא. הוא אף הצליח להעביר אליה מכתב ובו קבע שאם יזכו לשרוד בחיים את המלחמה, ייפגשו במקום מסוים בקראקוב, במקום שבו גר אחד העובדים הבכירים במפעל של אביה. ואכן, לאחר המלחמה נפגשו השניים באותו מקום שקבעו.

מעשה במכתב

אסירות המחנה שבו שהתה סבתא ישנו, כמו בכל מחנות הריכוז, על דרגשי עץ בני ארבע קומות. באחד הערבים קיבלה סבתא מכתב מסבא, באמצעות אותו נהג, וקראה את המכתב שנכתב בפולנית בביתן שבו ישנה. לרוע מזלה לא שמה לב סבתא כי השומרת הגרמנייה עברה בדיוק לפני

סבתא לאינגה כדי שתעזור לה. הן החליטו לעשות מעשה. בזמן הפנוי והמצומצם שעמד לרשותן, הן ארכו ליד המשרד לרגע שבו הפקידה תצא. שלוש שעות חיכו בסבלנות וברגע האחרון ממש, בדיוק לפני האזעקה המודיעה על סיום ההפסקה ועל הכניסה לאולמות השינה, הפקידה יצאה מן המשרד. הן פנו אליה והסבירו לה מה קרה וביקשו ממנה לשים את ידה על המכתב שהגיע מסבא לפני שיהיה מאוחר מדי. אותה פקידה פולנייה הבטיחה לעשות כל מה שבידה. הימים הבאים היו מתוחים. כעבור מספר ימים, האחראית הגרמנייה על הבלוק (שגם היא הייתה אסירה) הודיעה לסבתא: "יש לי משהו בשבילך". היא החזיקה את המכתב המפילל מקומט ככדור וזרקה לעברה. "איך זה הגיע אלייך?", שאלה סבתא. "זה לא עניינך!", קבעה הגרמנייה. סבתא לקחה מיד את המכתב וקרעה אותו לגזרים שאותם פיזרה ברוח, כדי שלא להשאיר זכר. אותה השומרת הגרמנייה הייתה אנטישמית, והייתה מפליאה את מכותיה בכל מי שלא מצא חן בעיניה. וסבתא עד היום לא מבינה כיצד ניצלה. היא חושבת שבגלל שהקפידה על ניקיונה והקפידה להתרחץ בכל יום חרף הקור העז, זכתה ליחס מועדף מאותה אישה אכזרית.

תושייה

כאשר קו החזית בין הכובש הגרמני לצבא האדום התקרר למחנה העבודה ב-Skarzysko, הועברו עובדי הכפייה וסבא בתוכם למחנה בוכנוולד

(Buchenwald) ברכבות משא. עוד לפני צאתם, השכילו סבא ואחיו וגיטו להטמין כל אחד בעקבי נעלו ארבעה מטבעות זהב, שניים בכל עקב. כל מטבע כזה היה לו ערך נקוב של \$20 - הון עתק באותם הימים. כשהגיעו לבוכנוולד לבם קפא בקרבם. הם שמו לב לכך שפסי הרכבת מסתיימים ואין נתיב חזרה בדיוק מתחת לשלטים עם הכתובת "העבודה משחררת", ועל כן היו בטוחים כי שעתם האחרונה הגיעה. מהר מאוד היה עליהם להיפרד מכל רכושם. כולל הבגדים אשר עליהם וכולל נעליהם, לאחר חיטוי תחת זרמי מים אדירים מצינורות כיבוי אש הועברו לעבר השני של הגדר, ושם כל אחד קיבל גופייה, בגד אסירים עליון מפוספס וכן נעלי עץ כבדים. מה עושים? סבא לא איבד עשתונות ומיד החל בפירוק נעליו ובהוצאת מטבעות הזהב מתוכן. בהיותם עירומים לא נותר להם מקום מסתור, וסבא ואחיו הכניסו את המטבעות בפיהם: שניים בצד ימין, למעלה ולמטה, ושניים בצד שמאל. למרבה המזל הם הצליחו לעבור את הבדיקות הגופניות הקפדניות מבלי שיתגלה דבר, ולאחר מכן יצאו לחצר וטמנו את המטבעות בתוך האדמה ליד הגדר - סבא חפר ואחיו וגיטו עמדו לידו וחיפו עליו בגופם כדי להסתיר את מעשיו. מן השמים ריחמו והשלב הראשון עבר בשלום.

למזלם, אחרי שקיבלו את ציודם האישי, חזרו למקום שבו נתקבלו עם הגיעם למחנה ובתחבולות שונות הצליח סבא לחזור ולהוציא את המטמון כולו ממקום

למאמץ המלחמתי ואף סוסייהם נלקחו, ולא נשאר לגרמנים כלי רכב לתובלה, ולכן הוטל על האסירים, וביניהם סבא, לשמש כבהמות משא עבור הגרמנים ובני משפחותיהם בבורחם מערבה אל תוככי גרמניה. משא זה היה קשה, והיו צריכים לעבור את הלילות בשדות החשופים לכיפת השמים במזג אוויר חורפי למדי, אך הגרמנים דאגו שעובדי כפייה אלו יקבלו אספקת מזון סדירה כדי שיישאר בחיים וימשיכו בתפקידם כבהמות משא ויסחבו את אותן עגלות עמוסות.

מספר האסירים היה רב ביחס למספר השומרים שהופקדו עליהם, ועל כן החליטו האסירים, וביניהם סבא, כי ביום המחרת הם יתנפלו על צוריהם ויהרגו אותם. כולם כבר שמעו את רעמי התותחים הקרבים ובאים וידעו כי סוף המלחמה קרב.

בבוקר קמו האסירים, ולתדהמתם הסתבר להם שכל השומרים הגרמנים נסו על נפשם. הם התעוררו בכ"ה באייר תש"ה (8 במאי 1945) בתוך עיר נטושה, שכל תושביה ברחו. בן יום הפכו האסירים של אתמול לאדוני המקום, פרצו לדירות העוזבות והצטיידו מכל הבא ליד – אוכל, בגדים ורכוש.

סבא מצא אופניים והחל את דרכו הארוכה, קילומטרים רבים, לכיוון פולין למטרה היעודה – לפגוש את סבתא במקום המפגש שקבעו בקראקוב. סבא נסע בדרך לא דרך. בדרכו נעצר ע"י שוטרים רוסיים שהאשימו אותו בריגול וכלאו אותו בבית מעצר. סבא חיפש כל דרך אפשרית לברוח. הוא הצליח לטפס

מחבואו. בזכות מטבעות אלה הצליח סבא לשרוד. כיצד? אחד השומרים באותו מחנה היה גרמני פשוט ומוזנח. מצב שיניו של אותו שומר היה בכי רע, ודבר זה משך את תשומת לבו של סבא. באחד הימים פנה אליו סבא והציע לו שיתוף פעולה. הוא שכנע אותו לקבל זהב כדי לתקן את שיניו ואת שיני בני משפחתו, ובתמורה הגרמני נאות לספק לו אוכל באופן סדיר. ואכן כך היה.

בילדותו גדל סבא בבית סוחרי בדים, ובתור בן זקונים קלט את כללי עולם המסחר. חוש מסחרי זה ככל הנראה עזר לו במשך שהותו במחנות השונים ולאחר מכן.

השחרור

כאשר הגרמנים הבינו כי סוף המלחמה קרב ובא, קיבלו מפקדי המחנות הוראות מן האחראים על הפתרון הסופי לחסל את כל האסירים בכל דרך אפשרית או להביאם אל תוככי גרמניה.

שומרי המחנות הנאצים בסוף המלחמה היו עפ"י רוב גרמנים מבוגרים, כיוון שהצעירים והבריאים נשלחו כלוחמים אל החזיתות השונות. מבוגרים אלה לא היו צמאי דם כקודמיהם הצעירים, אך גם לא היו רחמנים, והחליטו להצעיד את האסירים הנותרים בצעדה רגלית, תחת תנאי מזג אוויר קשים, לכיוון גרמניה. מצעד זה ידוע בכינויו "מצעד המוות", מכיוון שרוב הצועדים מצאו את מותם בדרך מחמת הקור, הרעב ומאמץ היתר שנדרש מהם.

גורלו של סבא ובני חברתו שפר במצעד זה, מכיוון שכלי הרכב הגרמניים גויסו

המקומיים הרגו יהודים שחזרו מן המחנות, החליט סבא לברוח מן המקום. סבא החליט שרצונו להינשא בהקדם האפשרי. סבא וסבתא חיפשו רב שיכול לערוך להם חופה וקידושין, ואכן כשנמצא המבוקש אספו עשרה יהודים ובכיבוד קל ביותר נישאו סבא וסבתא כדת משה וישראל.

סבא היה מרבה לספר לנו שבמשך כל אותם שבועות, משפגש את סבתא ועד שנישא לה כדת משה וישראל, הקפיד על כל ההלכות ולא נגע בה אפילו באצבע קטנה. כמו-כן סבא דאג לרב שילמד את סבתא הלכות כשרות, שבת ומצוות הבית, כדי שיוכלו לנהל בית כהלכה (שהרי סבתא הגיעה מבית רחוק מבחינה רוחנית).

גלות בלגיה

לאחר כמה חודשים בפולין, כשנוכחו לדעת ששנאת היהודים לא פגה והסכנה רק הלכה וגדלה, החליטו להגר לצרפת. כשהגיעו לצרפת לא נתנו להם אשרת כניסה. הם ניסו להיכנס כמה פעמים, כשבכל פעם נסעו ברכבת הלוך וחזור, כדי לנסות את מזלם אולי בפעם הבאה יקבלו אשרת כניסה. כשזה לא צלח, שמעו על מכר שקיבל אשרת כניסה לבלגיה, והחליטו לנסות את מזלם שם, ואכן הצליחו הם ויהודים נוספים להיכנס לבלגיה ועברו להתגורר בבריסל, שם החליט סבא להקים עם אחיו עסק של מכירת בדים (כאותו העסק המשפחתי שהיה למשפחתו בפולין). ואכן, הם הצליחו בעסקיהם ב"ה. למרות שסבא לא ידע את השפה המקומית

על חומת חצר בית המעצר וקפץ כמה מטרים היישר החוצה. למרות הגובה, ב"ה נותר סבא מקפיעה זו בחיים, עם חבלות קלות בגופו.

בסופו של דבר, בדרכים לא דרכים וברכיבה של מאות קילומטרים על אופניים, הגיע לקראקוב שבפולין אל המשפחה הגויה (שעבדה במפעל של אביה של סבתא) – ואכן סבתא הייתה שם!

סבא רצה לקחת עמו את סבתא וללכת, אך בעל הבית טען שאביה של סבתא הפקיד בידיו את האחריות לגורלה של סבתא, והוא לא יכול לשחרר אותה לאיש זר שאינו מכיר ולא יודע את טיבו. בכל השנים שהיו סבתא ואמה במחנות לא דאג אותו בעל הבית לגורלם, רק כאשר חזרה סבתא החליט לפתע לפרוש את חסותו עליה. הסיבה לכך הייתה ברורה – הוא רצה שסבתא, בתור יורשת הוריה, תחתום על מסמכים שמעבירים את המפעל לבעלותו. בסופו של דבר, סבא נשבע לו שהם רק נפגשים לכמה שעות ובערב היא תחזור. כשיצאו, אמר לו סבא 'בלבביות': "שלום", אך בלבו הוסיף: "ולא להתראות", ואכן סבא וסבתא ברחו משם ולא חזרו. הם עברו והיטלטלו כמה שבועות ממקום למקום. בתחילה ניסה סבא לחזור למקום מושבו בעיירה וולברום כדי לחפש כסף שהטמין באדמה בחצר ביתו לפני שנלקחו למחנות ההשמדה. לסבא הייתה תמיד תושייה לדאוג לכל צרה שלא תבוא. ואכן סבא מצא חלק מהכסף שהטמין, אך לאחר שנודע להם שהשהייה במקום מסוכנת, מכיוון שאירעו מקרים שהפולנים

על סבא כאילו זה עתה יצא מבית חולים לחולי נפש. הפצרותיו החוזרות ונשנות של סבא לא הועילו, עד שלבסוף ניגש סבא לנהג הרכבת והציע לו סכום כסף בתמורה לעצירת הרכבת סמוך לבית מרקחת. ואכן, תמורת התשלום שהגיע לידי נהג הרכבת נעצרה הרכבת הבינלאומית, על כל קרונותיה, סמוך לבית המרקחת שבאחד הכפרים השווייצרים. חיש מהר סבא גרשון יצא ממנה וקנה את התרופה הגואלת עבור רחל בתו הקטנה. סבא למד מהחיים, בעיקר בשנות המלחמה, שעל ידי כסף והרבה סייעתא דשמיא אפשר לקנות כל דבר, ולעתים אפילו את החיים עצמם. סבתא זושה מספרת, שהזמן ששהתה ברכבת עד שבעלה ישוב נדמה בעיניה כנצח, והיא פחדה שהרכבת תצא לדרכה לפני שסבא גרשון יספיק לחזור. אך אל דאגה – סבא גרשון חזר עם טיפות האוזניים ורחל הקטנה קיבלה אותם לתוך אוזנה והפסיקה מיד את בכייה המר.

על אף שסבא היה נוהג לפנק את נכדיו והרבה לקנות להם בגדים ואוכל, לעצמו היה מסתפק במועט, והיה נזהר בפכים קטנים. אחותי אלישבע שתחי' מספרת שבתור ילדה הם רכבו פעם באופניים לעיירה הסמוכה לביתם. בדרך חזרה, סבא טעה בדרך בין שדות העיירה והם נאלצו לעבור איזשהו גדר תיל כדי להגיע לדרך הנכונה. סבא ניסה להעביר את האופניים אך תוך כדי מעבר נתפסו מכנסיו בדוקרנים של הגדר וכמעט שנקרעו. סבא נעצר מיד וביקש מאחותי להסתובב אחורה ולא להביט. הוא במהירות

(הוא ידע רק פולנית, יידיש ומעט עברית למדנית), מהר מאוד התערו במקום והקימו קהילה יהודית שהיה בה בית-כנסת ומקווה, רב קהילה ובית ספר יהודי, וכל זה מכספם של יהודי הקהילה, שרובם היו ניצולי שואה. סבא שימש כגבאי וגזבר בקהילה למעלה מ-40 שנה.

תחילת מושבם בבלגיה הייתה רצופה בקשיים רבים. סבא וסבתא גרו בעליית גג קטנה. תוך שנה נולדה אמי שתחי' חנה מרים, שנקראה על שם אמה של סבתא ואמו של סבא הי"ד, ולאחר מכן נולדה הבת רחל אסתר שתחי'. סבא היה איש משפחה למופת. הוא דאג לבנותיו בכל מאודו, ולאחר נישואי בנותיו דאג לנכדיו לכל צורכיהם כאילו הם ילדיו. בנותיו התחתנו ועלו ארצה, וסבא היה מגיע לפחות פעמיים בשנה לבקרם למשך תקופה מסוימת. סבא וסבתא רכשו דירה בירושלים, ולאחר שיצא סבא לפנסיה עלו לארץ וקבעו את מושבם באותה דירה.

כדוגמא למסירותו לבנותיו מסופר במשפחתנו, שכשהבת רחל הייתה כבת שש יצאה משפחת לסמן לחופשה בשווייץ. הם נסעו ברכבת מבלגיה לשווייץ, וכשהרכבת עברה את הגבול רחל הקטנה החלה להתלונן בבכייה רבה על כאבים באוזניים. ההורים הצעירים לא ידעו את נפשם מרוב צער על הכאב של בתם הקטנה. כשהבכי של הקטנה לא פסק פנה סבא, האב הצעיר, לכרטיסן וביקש ממנו לעצור את הרכבת ליד בית המרקחת של העיירה. הוא הבטיח כי יזדרז ולא דרושות לו יותר מאשר מספר דקות לקנות את התרופה ולחזור לרכבת. הכרטיסן הסתכל

שנותיו האחרונות

בשנותיו האחרונות סבא חזר ללמוד תורה בכולל לפנסיונרים בבית וגן. הייתה לו שמחה גדולה לחזור ללימוד הגמרא שהיה שקוע בו בנערותו.

סבא אהב ילדים בכל מאודו. הוא הקפיד ללכת ל"כולל" ברגל בכל יום, והיה מבקש מסבתא שתכין לו שקית טופי בכל יום – כדי לחלק לילדים בדרכו אל הכולל. הוא היה שואל בשלומם ובשמם, ומחייך אליהם חיוך רחב.

בערוב ימיו היה מבקש להתפלל בערב ר"ח במניין שאומרים בו סליחות של יו"כ קטן. כשנשאל מדוע, השיב שהוא זקן ואינו יודע יום מותו, ואדם צריך לשוב יום אחד לפני מיתתו ולכן הוא מקפיד על זה לכל הפחות בערב ר"ח.

סבא היה איש של שלום והרבה להבליג על דברים רבים למען השלום. הוא היה אוהב ישראל בכל מאודו ובכל צרה שקרתה במדינתנו, בייחוד בפגיעה בחיילי צה"ל ע"י שונאים, היה מצטער בצרתם. מאידך, על צרת עצמו וייסוריו כמעט שלא התלונן.

סבא נלקח לבית עולמו בחג הסוכות, ב"ח בתשרי תשע"א, בגיל 86. סבא היה אדם שמח וטוב לב ושמח בחלקו, ופטירתו בחג הסוכות הוא זמן שמחתנו, והחג שבו קוראים את הפסוק "טוב שם משמן טוב" (בקהלת) – שאותו היה סבא מרבה לצטט.

ואכן, זכה סבא משתי בנותיו לאחד עשר נכדים ולנינים רבים הי"ו, והקים דור ישרים מבורך. סבא זכה שכל יוצאי חלציו הנם יר"ש והולכים בדרך ה', ואכן הפסוק

ובזהירות פשט את מכנסיו, חילץ אותם בזהירות מהדוקרנים, ומיד לבשם בחזרה ואז קרא לאחותי להסתובב והם המשיכו בדרכם. כזה הוא היה. בשנות המלחמה הוא למד שיש לשמור על כל פרוטה והוא בצניעותו שמר אפילו על מכנסיים זולות. כל חייו היה נוהג סבא כבוד מירבי בסבתא. את אמרת חז"ל "מכבדה יותר מגופו" למדנו מסבא כדוגמא חיה. הוא נהג תמיד לפתוח לה את הדלת, והיה תמיד מוריד מעליה את המעיל עם כניסתם לבית, וכשנכנסו לרכב היה תמיד מושיב אותה במושב הקדמי והוא היה יושב מאחור.

לסבא הייתה גירסא דינקותא שליוותה אותו כל חייו. הוא היה מרבה להזכיר אמרות חז"ל שנונות והרבה לצטט פסוקים, בייחוד מספר קהלת. סבא לא ראה את החיים כמובנים מאליהם, והתייחס לכל יום כאילו זהו יומו האחרון. כשהיו מדברים אתו על פגישה בעוד יום, שבווע וכדו' היה משיב: אם אחיה בע"ה. סבא היה מרבה להזכיר את דברי ר' יוחנן בגמ' ברכות (דף י"ז ע"א): "סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים. אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב ועליו אמר שלמה: 'טוב שם משמן טוב ויום המוות מיום היוולדו'" (קהלת ז' א').

סבא היה נוהג לכבד כל אדם, בין יהודי ובין גוי. הוא היה מכיר טובה בכל מאודו. בכל מקום בו אכל או שתה היה מקפיד לתת "טיפ" למלצר או למי שעזר לו. לכל עוזרת בית היה מתייחס בכבוד.

פטירתו ואומרים לצידו 'שמע ישראל'.
ת.נ.צ.ב.ה.

מקהלת שהרבה לצטט - התקיים בו,
ונפטר בשם טוב מן העולם, כאשר כל
ילדיו ונכדיו מקיפים את מיטתו בשעת

ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם

לזכר הורי סבתי שתחיל

ליפא וחנה וגנר הי"ד

ובנם **משה** הי"ד

שנרצחו ע"י הצוררים ימ"ש בשואת אירופה

תנצב"ה

נר זיכרון לעילוי נשמת

לעילוי נשמת ידידי משחר נעוריי חברי מספסל הלימודים

דוד שמואל בן דן הלוי **רוזנבאום** ז"ל

נלב"ע בקיצור ימים ושנים לאחר ייסורים קשים בכ' כסליו תשמ"ט

אריאל בן הרב דב **ביגון** ז"ל

נלב"ע י"ח אייר תשס"ד

נחום משה בן הרב דוד דב **לבנון** ז"ל

נלב"ע כ"ז חשוון תשס"ז

אלחנן בן הרב עזריאל **ליכט** ז"ל

נלב"ע כ"ז חשוון תשע"ג

תנצב"ה

